

Wincenty Urban

W sprawie Komunii świętej pod dwoma postaciami w diecezji wrocławskiej

Collectanea Theologica 39/2, 77-83

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BP WINCENTY URBAN, WROCŁAW

W SPRAWIE KOMUNII ŚWIĘTEJ POD DWIEMA POSTACIAMI W DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ

W *Konstytucji o Liturgii świętej*¹ II Soboru Watykańskiego (n. 55) pozwolono w pewnych okolicznościach udzielić Komunii świętej pod dwiema postaciami również świeckim. Krok ten nie jest czymś nowym w dziejach Kościoła katolickiego.

Jak przechowywanie Najświętszego Sakramentu Ołtarza w kościołach katolickich budziło słusznie od dawna zainteresowania uczonych², tak też i udzielanie Komunii świętej pod dwiema postaciami w różnych krajach, a wśród nich również i na Śląsku³, nie schodziło z horyzontu dociekań.

W dziejach duszpasterstwa ze szczególnym natężeniem wzmogły się głosy o udzielanie Komunii świętej pod dwiema postaciami w Kościele katolickim w XV wieku. Nazwano je sporami „o kielich eucharystyczny dla osób świeckich”⁴. Żądania „kielicha” szczególnie akcentowali wtedy husyci, kalikstyni, a później w XVI wieku wznowili je protestanci, a nawet niektórzy katolicy. W związku z rozwojem husytyzmu znane są już w 1414 roku „żądania kielicha” magistra Jacobellusa von Mies w Pradze⁵. Sobór w Konstancji wydał w 1415 roku zakaz używania kielicha. W roku 1437 ogłoszono zezwolenie na używanie kielicha w Czechach na Soborze w Bazylei. Papież Pius II odwołał te zarządzenia, dane przez Sobór w Bazylei, w roku 1462.

Średniowiecze, przy niezaprzeczalnym wzroście kultu eucharystycznego, zwłaszcza po wprowadzeniu święta Bożego Ciała, nie

¹ Sobór Watykański II, Poznań 1968, 54.

² Por. Laurentius Köster, *De custodia Sanctissimae Eucharistiae disquisitio historico-iuridica*, Romae 1940.

³ Feliks Kokoszka, *Communio sub utraque specie na Śląsku w XVI w.*, Prawo Kanoniczne 1967, nr 1, 357—373.

⁴ A. Herte, *Kelchbewegungen*, Lexikon für Theologie und Kirche V, 1933, 920—922.

⁵ B. H. Meyer, *Luther und die Messe. Eine liturgiewissenschaftliche Untersuchung über das Verhältnis Luthers zum Messwesen des späten Mittelalters*, Paderborn 1965, 333.

miało jednak wśród wiernych zbyt wielkich liczb przyjmujących Komunię świętą⁶. Wprawdzie Sobór Bazylejski w 1435 roku pochwalił częstą Komunię świętą, były próby wznowienia liczby częstych Komunii świętych, ale natrafiały one na opory. Laicy średniowieczni uchodzili za pobożnych, jeśli przystępowali do Komunii świętej cztery razy do roku. Zazwyczaj przyjmowano Komunię świętą od jednego do trzech razy w roku⁷. Wiemy też, że synod w Konstancji, odbyty w 1476 roku, wyraźnie nakazywał beginkom podawać Komunię świętą nie częściej jak raz w miesiącu⁸. Znany jest też fakt, że nowicjusze i bracia zakonnicy cystersów przystępowali do Komunii świętej w ciągu roku siedem razy⁹. Z polskiej hagiografii czerpiemy wiadomość, że błog. Doro ta z Mątaw (zm. 1394) od roku 1380 przyjmowała Komunię świętą co tygodnia, a pod koniec życia spowiadała się codziennie i codziennie przyjmowała Komunię świętą¹⁰. Na tle ogólnej praktyki średniowiecznej fakt ten należy raczej do wyjątków. Częsta Komunia święta w średniowieczu należała więc do rzadkości.

W Moguncji w 1500 roku w parafii św. Krzysztofa według danych tamtejszego proboszcza, Florencjusza Diela, przystępowało do Komunii świętej w ciągu roku 402 osoby¹¹. W Ingolstadzie w tym samym czasie w parafii Jana E c k a przystępowało do sakramentów świętych w okresie wielkanocnym około 2000 wiernych¹².

Marcin Luter w swym dziele pt. *De captivitate babylonica Ecclesiae*, z roku 1520, usiłował dowodzić ze słów ewangelii o ustanowieniu Najświętszego Sakramentu, z I listu św. Pawła do Koryntian (rozdział 11) i na podstawie św. Cypriana, że laicy mają prawo do kielicha¹³. Z jednej strony widział on wtedy niesprawiedliwość w odmawianiu kielicha laikom, a z drugiej strony nie uznawał za konieczną Komunię świętą pod dwiema postaciami. Nie widać konieczności Komunii świętej pod dwiema postaciami w jego piśmie *De abroganda Missa privata* z roku 1521. Luter zajął się stosunkiem do Eucharystii jeszcze w 1522 roku w piśmie *Von beider Gestalt des Sakraments*, w którym bronił prawa laików do obu postaci, aby mogli oni przyjmować Największy Sakrament

⁶ Meyer, *Luther*, 317: „Die Kommunionshäufigkeit war das ganze Mittelalter hindurch recht gering”.

⁷ Por. W. Schenk, *Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny*. w: *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967, 218.

⁸ J. Hartzheim, *Concilia Germaniae, Coloniae 1763*, V, 507; „in mense dum taxat semel illud suscipient”.

⁹ Schenk, *Udział ludu*, 218.

¹⁰ T. Kujawska-Komander, *Wstęp do badań nad pismami Doroty z Mątaw*, *Nasza Przeszłość* 5 (1957), 107, 126.

¹¹ Por. Meyer, *Luther und die Messe*, 316—317.

¹² *Tamże*, 316—317.

¹³ Meyer, *Luther*, 333.

pod dwiema postaciami, oraz by mogli oni przyjmować Eucharystię na rękę¹⁴.

W związku z tym ruchem i żądaniem „kielicha” dla świeckich w czasie trwania Soboru Trydenckiego na sesji 22 żywo dyskutowano tę kwestię. Ojcowie soboru pozostawili papieżowi ją do decyzji.

Papież Pius IV, przynaglony przez cesarza Ferdynanda I, zezwolił na używanie kielicha 16 kwietnia 1564 roku metropoliom: Moguncja, Kolonia, Trewir, Salzburg, Praga. Był to tzw. „indult kielicha”. Było to zezwolenie czasowe. Odnosiło się ono do Niemiec, Austrii, Węgier i Czech.

Prośba króla polskiego, Zygmunta Augusta Jagiellończyka, wniesiona w tej samej sprawie do papieża w 1556 roku nie została uwzględniona.

Cesarz Ferdynand I kierował się jak najlepszymi motywami. Sądził on, że przez dopuszczenie świeckich do używania kielicha, będzie można łatwiej odzyskać odłączonych dla Kościoła rzymsko-katolickiego i dlatego też na Soborze Trydenckim uzyskano dla mieszkańców „krajów austriackich” indult przyjmowania Komunii świętej pod dwiema postaciami¹⁵.

Wydane brewe apostolskie w Rzymie 29 lipca 1564 roku podaje powody i motywy tegoż indultu: „quod in provinciis inclytæ nationis Germanicæ aliis regnis ac dominiis suis imminet religioni Catholicæ, ne ibi penitus extinguetur, propterea quod illæ catholicorum reliquiæ tanto desiderio communicandi sub utraqüe specie teneantur, ut non pauci iam ad hæreticos sese ob eam ipsam causam contulerint, a quibus catholicæ fidei veritatem abiurare coacti sunt, et de caeteris, nisi calicis usus ipsis concedatur, magnopere, ne idem faciant atque ita omnes ab ecclesia recedant, verendum est”¹⁶.

Obawa więc przed dalszym odstępstwem od Kościoła katolickiego podyktowała pozwolenie na czasowe używanie kielicha eucharystycznego. Proboszcz św. Jakuba w Nysie, Feliks Pedewitz, zmarły w 1705 roku, twierdził, że gdyby nie wydano tego indultu o Komunii świętej, to nikt nie pozostałby przy wierze katolickiej na tych obszarach¹⁷. Nadzieje były jednak złudne. Mimo ogłoszonego indultu herezja rozwijała się swobodnie i wykorzystywała równość praktyki katolickiej i innowierczej.

¹⁴ Meyer, *Luther*, 336.

¹⁵ August Kastner, *Archiv für Geschichte des Bisthums Breslau. Erster Band: Beiträge zur Geschichte des Bisthums Breslau von 1500 bis 1655*, Neisse 1858, 259.

¹⁶ Kastner, 262.

¹⁷ Jan Feliks Pedewitz, *Historia Ecclesiastica Ecclesiae Parochialis. Jacobi Nissae*, wyd. Bernhard Ruffert, Neisse 1905, 76: „nemo mansisset catholicus in his terris”.

Diecezja wrocławska przez brewe apostolskie z dnia 29 lipca 1564 roku otrzymała pozwolenie udzielania Komunii świętej pod dwiema postaciami¹⁸. Udzielanie w ten sposób Komunii świętej miało się odbywać w czasie Mszy świętej¹⁹. Ta sama praktyka życia wpływała później na stopniowe odwoływanie indultu²⁰. Bawaria uczyniła to w roku 1571, Austria w 1584, Węgry 1604, Czechy w 1621.

W katedrze wrocławskiej korzystano z indultu do roku 1597. Na terytorium Nyskim zabronił korzystać z indultu biskup Karol, arcyksiążę austriacki, w 1624 roku. Niektóre kościoły śląskie korzystały z niego do roku 1628, kiedy to odwołano wspomniany indult dla całej diecezji na mocy dekretu papieża Urbana VIII za pośrednictwem wiedeńskiego nuncjusza Caraffy. Polityka ustępstw w tej sprawie okazała się fałszywą²¹.

Sposób udzielania Komunii świętej pod dwiema postaciami przedstawiał się następująco. Wszyscy komunikujący się winni przystąpić do jednego ołtarza, przy którym kapłan, komunikujący pod postacią chleba, stał w środku, po prawej jego stronie stał diakon z kielichem Krwi Chrystusowej, a po lewej na stopniu znajdował się sługa kościelny (aedituus) z ablucją. Jeśli ktoś przyjmował Komunię świętą tylko pod jedną postacią, chleba, to winien był iść od razu na lewą stronę po przyjęcie ablucji²².

Z miasta biskupiego Nysy, pochodzi pierwsza wzmianka z roku 1590, że lud tamtejszy komunikował się *sub utraque specie*²³. Duszpasterzem był wtedy Mikołaj Tintzmann. Z terenu Nysy pochodzi też ciekawe zestawienie komunikujących pod jedną i dwiema postaciami²⁴.

W roku 1637 stan religijny Wrocławia, w opisie jezuitów jest smutny²⁵. Równocześnie zaznaczyć trzeba, że jezuita przystąpili z zapałem do pracy duszpasterskiej i przyczynili się do wzmożenia liczby Komunii świętej wśród wiernych. Dla ilustracji podajemy kilka danych o udzielonych komuniach świętych przez je-

¹⁸ J. Jungnitz, *Archidiaconus Petrus Gebauer*, Breslau 1892, 60.

¹⁹ Jungnitz, *Archidiaconus Petrus Gebauer*, 61.

²⁰ Por. G. Constant, *Concession à l'Allemagne de la Communion sous les deux espèces*, Paris 1923.

²¹ H. Jedin, *Der Abschluss des Trienter Konzils 1562—63. Ein Rückblick nach vier Jahrhunderten*, Münster in Westfalen 1963, 23.

²² Pedewitz, *Historia*, 74—76.

²³ Pedewitz, *Historia*, 74.

²⁴ Pedewitz, *Historia*, 75.

²⁵ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (skrót: AAW), V. 39, 3. „Porro Status Urbis et Catholicae Religionis, antequam Societas in ea domicilium haberet, erat omnino lamentabilis. Nam haeresis ubique dominatum obtinebat, et ita presserat catholicos, ut non nisi Divina dextera adiuti, assurgere posse viderentur”. „Catholici, nec catholicum nomen audebant profiteri”.

Lata	pod dwiema postaciami	komunikujący pod jedną postacią
1590	2004	5200
1591	2001	4070
1592	1090	4800
1593	2007	4400
1594	2091	5200
1595	2030	5071
1596	2002	6707
1597	1013	4800
1598	906	5550
1599	572	6504
1600	184	3937
1624	—	7

zuitów na dwóch placówkach, mianowicie w Kolegium Akademickim we Wrocławiu i na Misji w Brzegu n/Odrą²⁶.

Z przeprowadzonej wizytacji klasztoru urszulanek we Wrocławiu 1719 roku dowiadujemy się, że siostry przystępowały dwa razy w ciągu tygodnia do spowiedzi i przyjmowały Komunię świętą²⁷, mianowicie w czwartki i w niedziele.

Ciekawie dokonywały się też zmiany w sposobie odprawiania Mszy świętej. „Przejsie od katolickiej Mszy świętej do liturgii

we Wrocławiu Kolegium Akademickie		Misja w Brzegu n/Odrą	
Rok	Liczba komunikujących	Rok	Liczba komunikujących
1739	42,500	1739	17,580
1740	98,600	1740	1,750
1741	87,500	1741	15,000
1760	67,800	1760	7,424
1764	26,000	1766	14,563
		1769	15,644

²⁶ AAW., V. 39.

²⁷ AAW. II.b. 156: „Moniales bis per hebdomadam confitentur et communicant”.

luterskiej następowało, zwłaszcza na Śląsku, powoli i stopniowo”²⁸. W XVI wieku znajdowało się jeszcze „wiele dziedzictwa katolickiego” w protestanckiej „służbie Bożej”²⁹.

Dla ilustracji wystarczy przytoczyć jeden przykład. Wedle wizytacji z roku 1579 w baronacie żmigrodzkim było sześć kościołów, wszystkie były *Confessionis Augustanae*. Rektorem kościoła w Żmigrodzie był kapłan, święcony po katolicku, pochodzący z Prusic, żonaty. Mszę świętą odprawiał on w szatach kapłańskich w następujący sposób: *Introit, Gloria in excelsis Deo* śpiewał po łacinie, lekcję i ewangelię po polsku lub po niemiecku, podobnie śpiewał *Credo*. Resztę Mszy świętej odprawiał zgodnie ze zwyczajem przyjętym w kościołach *Augustanae confessionis*³⁰. W Prusicach duszpasterz był po katolicku święcony, we Mszy świętej zachowywał wszystko zgodnie z obrzędem katolickim, dołączał jedynie pewne części po polsku i po niemiecku.

Podobnie nie ustały trudności i z komunią świętą pod dwiema postaciami, chociaż cofnięcie ostateczne indultu nastąpiło w 1628 roku. Utrzymał się długo zwyczaj na terenie archidiecezji wrocławskiej podawania komunikującym ablucji z kielicha. Stwierdzono to w wizytacji z 1651 roku. Oto w Parzynowie duszpasterz podawał komunikującym ablucję z cynowego kielicha³¹. Podobnie było w wielu innych miejscowościach³². Wizytator polecił w 1651 roku podawać komunikującym ablucję z kielicha szklanego, jak to czyniono w katedrze wrocławskiej, aby innowiercy nie wyobrażali sobie coś błędnego³³. Zwyczaj ten miał pewną analogię w średniowieczu, kiedy to wiernym podawano po Komunii świętej lyk wina. W tym celu istniały pobożne fundacje. W czasach przedreformacyjnych podawano to wino z kielicha, który trzymał kapłan lub laik, zwracano jednak wiernym uwagę, że idzie tu o niekonsekwentne wino. Po reformacji używano innego naczynia, aby zaznaczyć, iż nie idzie tu o Komunię świętą pod dwiema postaciami. Wierni nie powinni też wtedy klękać, kiedy przyjmowali ablucję³⁴.

W roku 1721 dawano w Minkowicach Oławskich przystępującym do Komunii świętej ablucję³⁵. W Dzierżoniowie w 1720 roku

²⁸ Schenk, *Udział ludu*, 223.

²⁹ A. Sabisch, *Der Messcanon des Breslauer Pfarres Dr. Ambrosius Moibanus*, Archiv für Schlesische Kirchengeschichte 3 (1938) 126.

³⁰ J. Jungnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau, Archidiakonat Breslau. Erster Teil.*, Breslau 1902, I, 97—98.

³¹ Jungnitz, I, 157: „ablutionem porrigebat communicantibus ex calice stanneo”.

³² Jungnitz, I, 157: „uti in multis aliis locis inveni”.

³³ Jungnitz, I, 157: „sed etiam ex vitro porrigi mandavi, iuxta observationem ecclesiae cathedralis, ne haeretici aliquid sinistri sibi iminentur”.

³⁴ Meyer, *Luther und die Messe*, 313—14.

³⁵ AAW., II.b. 160: „ablutio communicantibus datur”.

dawano komunikującym po Komunii świętej ablucję³⁶. W kościele Parafialnym w Grodkowie udzielano w 1721 roku komunikującym się ablucję³⁷. Podobnie było w Otmuchowie w 1722 roku³⁸. W Polkowicach w 1704 roku wśród naczyń liturgicznych zachował się cynowy kielich dla ablucji komunikujących się³⁹. Podobnie spotykamy w innych miejscowościach na Śląsku.

**DE COMMUNIONE SACRA SUB UTRAQUE SPECIE
IN ARCHIDIOECESI VRATISLAVIENSI**

In articulo tractatur de modo distribuendi Communionem Sacram sub utraque specie in Archidioecesi Vratislaviensi secundum indultum Papae Pii IV de anno 1564. Indultum revocatum est anno 1628 definitive. In Archidioecesi Vratislaviensi remansit tamen usus dandi ablutionem in Missa communicantibus.

³⁶ AAW., II.b. 156: „datur communicantibus ablutio”.

³⁷ AAW., II.b. 160: „ablutio datur communicantibus”.

³⁸ AAW., II.b. 161: „communicantibus ablutio datur”.

³⁹ AAW., II.b. 149: „calix pro ablutione communicantium stanneus”.